

УДК 378.147

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ГІДНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ІНЖЕНЕРА

Н.В.Саснко

Анотація. У статті розглянуто зміст і структуру професійної гідності майбутнього інженера у взаємозв'язку із специфікою його діяльності.

Ключові слова: майбутній інженер, професійна гідність, компетентність, моральність, інженерна етика.

Аннотация. В статье рассмотрены содержание и структура профессионального достоинства будущего инженера в связи со спецификой его деятельности.

Ключевые слова: будущий инженер, профессиональное достоинство, компетентность, моральность, инженерная этика.

Abstract. In the article the content and structure of the future engineer's professional dignity in connection with the specifics of his activities are considered.

Key words: future engineer, professional dignity, competence, morality, engineer ethics.

Постановка проблеми. Сьогодні неможливо заперечити той факт, що техніка вже стала невід'ємною частиною сучасної культури й цивілізації, органічно пов'язаною з цінностями, ідеалами, традиціями. Традиційна інженерна діяльність та інженерна освіта завжди були значною мірою орієнтовані на культивування саме технократичного мислення й технократичного ставлення людини до світу. Проте, так зване об'єктивне, незацікавлене вивчення техніки сьогодні малопродуктивне і може лише посилити кризу, викликану, з-поміж іншого, й науково-технічним прогресом. Тим більше, що з урахуванням сумного досвіду ХХ ст. з'явилася необхідність перегляду системи інженерної освіти з нових, етичних позицій. Йдеться не про відмову від техніки взагалі, без якої вже неможливе існування людської цивілізації, а пошук нових, більш гуманних форм взаємозв'язку між людиною і технікою, переорієнтація інженерного мислення і, в першу чергу, через інженерну освіту.

Зростання кількості аварій, що відбувається в нашій країні і в усьому світі через технічні недоліки, невисокий рівень якості вітчизняної техніки вимагають від дослідників у галузі психології і педагогіки підвищеної уваги до проблем підготовки інженерних кадрів.

Причиною імовірних проблем, пов'язаних з технікою, є людина, а головною проблемою майбутнього стає розуміння того, що означає *бути людиною* і яке її місце у світі [7, с. 4]. Саме особистість ученого, інженера має змінитися раніше, ніж зміниться суспільство. Паралельно з глобалізацією відбувається процес індивідуалізації, який не суперечить, а навпаки, веде до підвищення ролі особистості. І за своєю суттю це і є процес якісного зростання її особистісних якостей. Це робить необхідним аналіз стосунків і тих філософсько-психологічних феноменів, які складають зміст цих стосунків. Однією з найважливіших якостей майбутнього фахівця є почуття власної гідності, яка включає ціннісні аспекти дій, розкриває їх особистісний сенс, внутрішній зміст ставлення до себе, інших і своєї діяльності.

Аналіз досліджень з даної проблеми. У педагогічному аспекті гідність розглядається як мета виховання і розвитку особистості. Стосовно професійної гідності, то деякі автори розглядають її в контексті професійної самооцінки (А.Деркач, Н.Кузьміна, А.Реан), професійного самовизначення (Є.Климов, Н.Пряжников та інші), професійної ідентичності (С.Дружилов, Є.Єрмолаєва, Л.Шнейдер), процесу підготовки і профпридатності інженера (А.Ростунов, М.Тутушкіна), професійної підготовки інженера-педагога (Е.Зеєр), вивчення психологічних резервів інженерної підготовки (Р.Габдреев).

Проте, як відмічає Р.Габдреев, досліджень, присвячених професійній діяльності інженера й підготовці до неї, невиправдано мало, майже всі вони мають або абстрактний характер, або жорстко алгоритмізований, при цьому людина є присутньою швидше як модель [2, с. 1].

Сьогодні залишається відкритим практично увесь спектр питань, пов'язаних з професійною гідністю майбутнього інженера. Він включає зміст і структуру професійної гідності як особистісного феномену, взаємозв'язок з особливостями праці та організаційними чинниками, що й визначає актуальність статті.

Мета статті – визначити зміст і структуру професійної гідності майбутнього інженера у взаємозв'язку із специфікою його професійної діяльності, позначити напрями її формування у студентів ВТНЗ.

Виклад основного матеріалу. У літературі гідність визначають як сукупність високих моральних якостей, а також повагу до цих якостей у себе [8, с. 180]; це необхідні моральні якості, моральна цінність людини, свідомість своєї цінності, прояв поваги до себе, «достояти» – добитися чогось [13, с. 785]; гідність – досконалість, добродієність, позитивна якість у найвищому ступені прояву [12, с. 306].

Таким чином, гідність – це усвідомлення людиною своєї значущості, цінності (безцінності); сукупність високих моральних якостей і повага до цих якостей у себе; гідна людина – шанована, цінована в суспільстві, та, яка дотримується певної етичної позиції.

На почуття власної гідності в якості відправної точки для аналізу професійної діяльності вказує В.Франкл: «Сенс не може бути даним людині в готовому вигляді, вона повинна набути його самостійно». Дж.Ролз [11, с. 385] визначає самоповагу і почуття власної гідності як «первинне благо», яке складає основу всіх людських прагнень і дій. Почуття власної гідності включає два основні аспекти. По-перше, відчуття людиною своєї власної значущості, її тверде переконання в тому, що її концепція власного блага, життєвого плану заслуговує на реалізацію. По-друге, упевненість у власних здібностях, оскільки виконання власних намірів залежить тільки від самої людини.

Тільки визначившись у питанні моральних основ своєї трудової діяльності, людина виступає як творець, для якого важливі не стільки отримувані «вигоди», скільки сам процес творчості [9, с. 384].

У професійній діяльності затвердження своєї гідності може здійснюватися через якісне виконання поставлених професійних завдань, через творчість, новаторство, пошук сенсів в праці. Це може бути самореалізація через працю, орієнтовану на те, щоб бути потрібним іншим [9, с. 367].

О.Любицька розглядає професійну гідність як складний психологічний феномен, який може бути представлений як трикомпонентна структура, що включає когнітивний компонент (система уявлень особистості про свою цінність як професіонала, про гідну/негідну професійну поведінку); емоційно-оцінний компонент (переживання особистістю своєї цінності як професіонала); поведінковий компонент (прагнення до професійного розвитку і вдосконалення, регуляція поведінки відповідно до ціннісного ставлення до себе і до інших як професіоналів і професійної праці як цінності) [4].

Грунтуючись на визначених Л.Макаровою структурних компонентах педагога [5], виділяємо такі сутнісні характеристики професійної гідності інженера. Це усвідомлення своєї професійно-особистісної значущості; внутрішнє прийняття сенсу своєї професійної діяльності; здатність бути значимим для суспільства; етична позиція в діалоговій взаємодії з учасниками виробничого процесу.

Професійна гідність інженера забезпечується через такі функції, як когнітивна, емотивна, конативна, креативна.

Когнітивна функція професійної гідності витікає з усвідомлення своєї професійно-особистісної значущості, вона спрямована на оволодіння знаннями про самих себе і навколишній світ, досягнення необхідного взаєморозуміння, спілкування стає не лише обміном інформацією, але і процесом спільної взаємодії. Когнітивна функція професійної гідності інженера передбачає володіння глибокими знаннями за фахом.

Емотивна функція професійної гідності визначається внутрішнім прийняттям інженером сенсу своєї професійної діяльності, вона характеризує емоційну сферу особистості, ставлення до своєї професії, самооцінку себе як майбутнього фахівця, своїх творчих здібностей.

Конативна функція професійної гідності майбутнього інженера визначається такою його сутнісною характеристикою, як здатність бути значимим для оточення, обумовлює взаєморегуляцію поведінки і спільної діяльності в процесі виробничої взаємодії. Ця функція, будучи провідною в структурі професійної гідності, відіграє важливу роль у регуляції взаємостосунків. Завдяки спілкуванню людина здійснює регуляцію не лише власної поведінки, але й поведінки інших людей, і реагує на їхні дії. Нерозвинена конативна функція призводить до зниження конфліктологічної компетентності.

У креативній функції професійної гідності реалізується готовність до варіативної професійної діяльності, активність у пошуку оригінальних варіантів вирішення виробничих ситуацій, готовність до ситуативної професійної поведінки, вироблення авторського стилю професійної діяльності.

О.Любицька [4] визначає складники задоволеності працею, що сприяють затвердженню професійної гідності (заробітна плата, стосунки із співробітниками, з керівництвом і зі споживачами послуг, можливість професійного зростання і просування по службі, умови праці, статус організації, умови для реалізації позапрофесійних цілей) і чинники, що асоціюються з утиском професійної гідності: чинники незадоволення працею, некомпетентності, порушення «потреб безпеки і захисту», порушення трудової дисципліни, моральний чинник, чинник нешанобливого ставлення до інших, невідповідність рівня освіти посаді, що займає фахівець, чинник неprestижності праці й неціннісного ставлення до професії. На думку авторки, характеристиками фахівця з високим рівнем професійної гідності є усвідомлення професійної діяльності; емоційно-позитивне ставлення до себе як до особистості і професіонала і до колег по роботі; прагнення до професійного розвитку; впевненість у можливості досягнення поставлених професійних цілей; регуляція поведінки відповідно до ціннісного ставлення до себе й інших як до професіоналів і професійної праці як цінності; високий рівень глобального самоставлення, самоповаги, очікуваного ставлення з боку інших і самозацікавленості; внутрішній локус контролю; задоволеність процесом роботи, престижем спеціальності.

В.Воденіков до найбільш значимих особистісних характеристик інженера відносить спрямованість на підвищення кваліфікації і професійне зростання, спеціальну компетентність, товариськість, соціально-професійну відповідальність, організованість, самоконтроль, адаптивність, креативність, професійну вимогливість, цілеспрямованість, професійне мислення, технічний інтелект, просторову уяву, аналітичність, логічність, інтуїтивність мислення [1].

Розкриємо ті структурні компоненти, які, на наш погляд, мають бути визначальними в розумінні професійної гідності майбутнього інженера. Насамперед, мати розвинене почуття власної гідності може тільки компетентний фахівець, який володіє видами компетенцій, виділеними А.Марковою, а саме: 1) спеціальна компетентність характеризує володіння діяльністю на високому професійному рівні; 2) соціальна професійна компетентність характеризує володіння способами спільної професійної діяльності й співробітництва; 3) особистісна професійна компетентність характеризує володіння способами самовираження й саморозвитку; 4) індивідуальна професійна компетентність характеризує володіння прийомами саморегуляції, готовність до професійного зростання, неохильність до професійного старіння, наявність стійкої професійної мотивації [6].

Іншим компонентом є моральність технічного фахівця, яку розглядаємо як необхідний внутрішній регулятор інженерної діяльності, пов'язаний з інженерною етикою. Проблеми інженерної етики існували з часів виникнення техніки, але вони дуже загострилися під впливом науково-технічної революції, коли суттєво змінюється характер взаємодії системи «людина – техніка – людина». Центр регулювання ставлення людини до людини, праці, техніки закономірно зміщується в духовну сферу – сферу совісті. Совість – одна із складових частин моральної суті людини. «Нескінченим лихом, – пише І. Комаров, – загрожує використання техніки, яку будуть розробляти й експлуатувати нечесні працівники. Навряд чи хто-небудь захоче користуватися літаком або автомобілем, атомним реактором або ліками, якщо їх зроблять безвідповідальні люди. Техніка без етики стане нелюдською, як і її творці» [3, с. 18]. Як зауважував ще А.Ейнштейн, доля науково-технічного прогресу залежить від моральних принципів його творців, і етико-гуманістичний підхід є пріоритетним критерієм цього прогресу.

Має зростати відповідальність інженерно-технічних фахівців не лише за надійність і безпеку техніки, що розробляється, а й за екологічні наслідки природоперетворюючих проєктів. Незважаючи на постійну боротьбу за підвищення надійності техніки, застосування нових засобів захисту людини і довкілля, аварії все одно трапляються, і їх масштаби можуть бути непередбачуваними. З цією обставиною пов'язана одна з причин зростання професійної відповідальності інженерів за безпечний розвиток техносфери.

Важливим елементом професійної гідності інженера є оволодіння ним службовим етикетом, який складають норми культури поведінки і спілкування під час виконання службових обов'язків. Високу продуктивність праці на японських фірмах зарубіжні експерти часто пояснюють саме добрим морально-психологічним кліматом в організаціях, серйозною роботою над питаннями міжособистісних і міжгрупових стосунків. Японці вважають людську гідність працівника найпотужнішим чинником його поведінки, трудової активності.

Для інженерної діяльності найбільш значущими вважаємо такі складові службового етикету, як дисциплінованість, вимогливість, такт, культура спілкування.

Дисциплінованість означає організованість, контроль за своїми діями і словами, виконання усіх вимог внутрішнього розпорядку і встановлених правил поведінки. Вимогливість як норма спілкування є критичне ставлення до себе та інших, суворий взаємний попит, контроль за виконанням посадових обов'язків і перевірка виконання справи. Такт – це почуття міри, вміння тримати себе у межах норм культури спілкування. Основні його вияви – увічливість і простота в поведінці, повага поглядів і гідності інших. Такт – дуже важлива характеристика кожного вчинку, нетактовність веде до того, що певний вчинок перетворюється на свою протилежність: жарт – в образі, простота в спілкуванні – у безцеремонності, строге слово – на окрик.

Службовий етикет регламентує багато ракурсів взаємин у процесі професійної діяльності, у тому числі ділове листування, обмін інформацією, форми привітань і шановувань колег по роботі. Усе це складає культуру спілкування, яка передбачає прояв поваги, дружньої участі й чуйності до особистих потреб і долі тих, з ким разом працюєш, створення та оберігання душевного комфорту кожного члена колективу.

Культура спілкування, зі свого боку, пов'язана з управлінською культурою. Як правило, інженер на виробництві виконує організаційні та управлінські функції. Управлінська культура високоактуалізованої особистості включає високий рівень психологічних знань і соціального інтелекту, емоційну стабільність, толерантність до партнера по спілкуванню, конструктивні способи реагування в конфлікті, особистісно орієнтовану модель взаємодії [10]. Це важлива інтеграційна якість керівника, що проявляється у сформованості й розвитку спеціальних знань, навичок, умінь, здібностей до творчого застосування різних стилів управління залежно від стану об'єкта, ситуації, цілей і вирішуваних завдань.

В. Воденіковим встановлені основні відмінності інженерів від фахівців інших професій. Зокрема, було виявлено, що в інженерів мало розвинена орієнтація на ідеали у сфері професійної праці в порівнянні з іншими фахівцями. Інженери більш пасивні й схильні до підпорядкування і регламентації у власній професійній діяльності, ніж фахівці інших професій. Інженери мало прагнуть до незалежності, активності. У діяльності інженерів менше вимог пред'являється до особистісних характеристик, що забезпечують взаємодію і спілкування з іншими людьми. Підвищені вимоги до інженерної діяльності поширюються на інтелектуальну сферу, де потрібні розвинені просторова уява й технічний інтелект. Інженерна діяльність пред'являє більш високі вимоги до сенсомоторної сфери, хоча при цьому вона не є визначальною.

Пошук шляхів усунення перерахованих недоліків вимагає подальших досліджень, оскільки відчуття професійної гідності не може бути повним за відсутності таких якостей, як вимогливе ставлення до себе й інших при виконанні професійних обов'язків, упевненість у своїх силах, знаннях,

уміннях, творчі здібності, уміння створювати нове, знаходити нестандартні рішення, творчий підхід до справи, творчий потенціал, здатність до співпереживання іншим людям, уміння розуміти емоційний стан іншої людини, ставлення до професійної діяльності як до особистісної справи.

Висновки. У будь-якій професії важлива особистість професіонала – морально стійка, з високим почуттям людської гідності, яка шанує себе й інших. Тому найголовнішим завданням усієї справи підготовки інженерних кадрів вважаємо виховання моральної особистості – ініціативної, компетентної, самостійної і відповідальної, відданої загальній справі. У цьому надійна запорука підвищення авторитету інженера як провідної сили в організації і функціонуванні будь-якого виробництва.

Діяльність інженера багато в чому залежить від його особистісних якостей, від того, наскільки гармонійно взаємодіє інженер зі своєю професією, наскільки повно реалізує себе в ній. Виділені такі характеристики фахівця з високим рівнем професійної гідності, як емоційно-позитивне ставлення до себе як до особистості і професіонала; віра у власний потенціал і ефективність; задоволеність процесом роботи, сформована компетентність, висока моральність.

Література

1. Водеников В.А. Динамика личностных характеристик инженера в процессе профессионального становления: дис. ... кандидата психол. наук: 19.00.03 / В.А. Водеников. – Казань, 2000. – 193 с.
2. Габдреев Р.В. Методология, теория, психологические резервы инженерной подготовки / Р.В. Габдреев. – М.: Наука, 2001. – 167 с.
3. Комаров И.Н. Этика – инженеру / И.Н. Комаров. – Мн.: Университетское, 1990. – 128 с.
4. Любичкая О.А. Структура и содержание профессионального достоинства личности в контексте психологии труда: дис. ... кандидата психол. наук: 19.00.03 / О.А. Любичкая. – Хабаровск, 2007. – 313 с.
5. Макарова Л.П. Значение профессионального достоинства педагога в становлении социокультурной компетентности старшеклассников / Л.П. Макарова // Современные проблемы науки и образования. – 2011. – № 5. – Электронный научный журнал. – ISSN 1817-6321.
6. Маркова А.К. Психология профессионализма: пособ. / Аэлита Капитоновна Маркова. – М.: Международный гуманитарный фонд «Знание», 1996. – 312 с.
7. Мачеевич С.С. Культура личности: методологический подход: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. философ. наук: спец. 17.00.08 «Теория и история культуры» / С.С. Мачеевич. – М., 1991. – 20 с.
8. Ожегов С.И. Словарь русского языка: 7000 слов / С.И. Ожегов; под ред. Н.Ю. Шведовой. – М.: Рус. яз., 1990. – 921 с.
9. Пряжникова Е.Ю. Психология труда и человеческого достоинства / Е.Ю. Пряжникова, Н.С. Пряжников. – М.: Академия, 2001. – 480 с.
10. Пузикова О.В. Психологическая культура как фактор самоактуализации личности (На примере учителя): дис. ... кандидата психол. наук: 19.00.01 / Пузикова Ольга Владимировна. – Хабаровск, 2003. – 210 с.
11. Ролз Дж. Теория справедливости / Дж. Ролз. – Новосибирск: Изд-во Новосиб. ун-та, 1995. – 535 с.
12. Словарь русского языка. В 4 т. / под ред. А.П. Евгеньевой. – М.: Рус. яз.; Полиграфресурсы, 1999. – Т. 1. – 702 с.
13. Толковый словарь русского языка. В 4 т. / под ред. Д.Н. Ушакова. – М.: ООО «Издательство Астрель», ООО «Издательство АСТ», 2000. – Т. 1. – 848 с.